

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІКА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛУ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ –
ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СЬОГОДЕННЯPECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL CAPITAL
IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY –
A HISTORICAL RETROSPECTIVE AND THE PRESENT SITUATION

Метою статті є аналіз генезису та процесу формування промислового капіталу у аграрно-промисловому комплексі. Досліджено історичний розвиток поглядів економічної науки на формування ренти та сільськогосподарське виробництво. У аналізі поточної ситуації приділено виключну увагу становленню та розвитку вертикально інтегрованих міжнародних компаній – агрохолдингів. Показано ключові тенденції їх поточного розвитку та їх негативний ефект на індивідуальне фермерство, соціальну сферу, земельні ресурси та екологію. Проаналізовано поточний ринок аграрного виробництва та агротрейдингу у розрізі найбільших його представників, що фактично займають олігополістичне положення і домінують у масштабах світової економіки – це так звані компанії «Великої п'ятірки» – Cargill, Archer Daniels Company (ADM), Bunge Limited та Louis Dreyfus Group та China Oil and Foodstuffs Corporation. Їх діяльність та розвиток яскраво ілюструють ті тенденції розвитку промислового капіталу у парадигмі домінування неокласичної політики. Проте, хоч це на перший погляд типові транснаціональні корпорації, сама галузь сільськогосподарського виробництва є дуже специфічною, що дозволяє цим компаніям варіативно розповсюджувати свій вплив на усі ланки створення доданої вартості. Розглянуто тенденції цих великих фірм як до поступової вертикальної, так і горизонтальної інтеграції, що має на меті диверсифікацію та отримання важелів впливу на малі фермерські господарства. Напрацьовані можливі стратегії протидії розвитку негативних тенденцій до монополічного становища агрохолдингів є актуальною проблемою економічної політики на рівні держав, регіонів та міжнародних установ. Саме через розуміння розвитку, становлення та тенденцій промислового капіталу у вигляді агропромислових компаній великої капіталізації лежить шлях до розв'язання поточних гострих загроз для продуктової безпеки у світі, а також більш незалежний та гармонійний розвиток фермерства.

Ключові слова: промисловий капітал, сільське господарство, агропромисловий комплекс, економічне вчення, неолібералізм, холдинг, вертикальна інтеграція, продуктова криза, фермерство, олігополія.

The purpose of the article is to analyze the genesis and process of formation of industrial capital in the agrarian-industrial complex. The historical development of views of economic science on the formation of rent and agricultural production is studied. In the analysis of the current situation, exclusive attention is paid to the formation and development of vertically integrated international companies – agricultural holdings. The key trends of their current development and their negative effect on individual farming, the social sphere, land resources and ecology are shown. The current market of agricultural production and agrotrading was analyzed in terms of its largest representatives, which actually occupy an oligopolistic position and dominate in the scale of the world economy – these are the so-called "Big Five" companies – Cargill, Archer Daniels Company (ADM), Bunge Limited and Louis Dreyfus Group and China Oil and Foodstuffs Corporation. Their activities and development vividly illustrate the trends in the development of industrial capital in the dominant paradigm of neoclassical politics. However, although these are typical transnational corporations at first glance, the agricultural production industry itself is very specific, which allows these companies to variably spread their influence on all links of added value creation. The tendencies of these large firms towards gradual vertical and horizontal integration aimed at diversification and gaining leverage over small farms are considered. and processing production. Development of possible strategies to counter the development of negative trends towards the monopoly position of agricultural holdings is an urgent problem of economic policy at the level of states, regions and international institutions. It is through the understanding of the development, formation and trends of industrial capital in the form of agro-industrial companies of large capitalization that the way to solving the current acute threats to food security in the world, as well as a more independent and harmonious development of farming, lies.

Key words: industrial capital, agriculture, agro-industrial complex, economic teaching, neoliberalism, holding, vertical integration, food crisis, farming, oligopoly.

УДК 339.9:631.1"18/21"

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.87-1>

Бондарчук Я.В.

аспірант кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет

Bondarchuk Yaroslav

Odessa National University of Economics

Постановка проблеми. Економічна наука дуже довго відводила проблематиці формування промислового капіталу у сільському господарстві другорядні ролі, визнаючи цей вид господарської діяльності дещо депресивним та залежним від промислового виробництва. Втім, ключова роль

виробництва продуктів харчування та похідних компонентів не залишає сумнівів стосовно актуальності цього питання у будь-який проміжок часу. Це стосується і сьогодення, коли утворилася ситуація яскраво вираженого олігополістичного домінування на міжнародному ринку сільськогос-

подарської продукції на фоні драматичної продуктової кризи, що почалася з спалахом пандемії COVID-19 і загострилася з повномасштабним вторгненням РФ у Україну. Очевидно, що ситуація збагачення виробників продуктів харчування не є позитивною тенденцією у час стрімкого зростання кількості людей, що недоїдають. Аналіз формування промислового капіталу у цій сфері дозволить розробити ефективні кроки для встановлення більш рівноважної і соціально прийнятної ситуації на ринку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. На протязі розвитку економічної науки питанню формування капіталу у сільськогосподарському секторі приділяли ряд видатних економістів, зокрема Ф. Кене, Д. Рікардо, Р. Мальтус, К. Маркс, Т.В. Шульц. Серед сучасних дослідників капіталу у АПК можна виділити Tse C.H., Yu L., Zhu, Oliveira A.U., Murphy S., Burch D., Clapp J., Kiezebrink V., Hietland M. та ін. Втім, процес розвитку промислового капіталу є динамічним, і потребує періодичної ревізії, чим викликана актуальність даної статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз розвитку промислового капіталу відкриває перед нами логіку розвитку великого виробника сільськогосподарської продукції, а також динаміку поведінки окремого фермера. У комбінації з промисловими революціями і глобально домінуючою неоліберальною політикою ми отримали ситуацію утворення та стрімкого розвитку міжнародних вертикально інтегрованих компаній – холдингів. Як і будь-який прояв великого капіталу, розвиток подібних фірм не може не пригнічувати окремого фермера та намагається всебічно підпорядкувати його. Втім, специфіка агропромислового виробництва та сучасні технологічні реалії залишають шанс окремому фермеру на своє невелике місце під сонцем, що у загальносвітовому масштабі могло б допомогти вирішити низку соціальних, екологічних та продуктивних проблем. Саме аналіз взаємодії капіталу і фермера у сучасних світових господарських реаліях на думку автора потребує більш ретельного вивчення.

Постановка завдання. Метою дослідження є дослідження розвитку економічної думки стосовно розвитку промислового капіталу у сільському господарстві, оцінка поточного стану процесу підпорядкування великим капіталом усього іншого виробництва, аналіз поточної динаміки та розробки можливих дієвих заходів, на які слід вдатися урядом та міжнародним організаціям задля вирішення виниклих на сьогодні соціальних, екологічних та продуктивних проблем, а також обмеження процесу виникнення монополій та олігополій у цій критично важливій сфері світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначна роль землі та створюваного безпосе-

редньо на ній продукту була сформульована школою фізіократів на чолі з Ф. Кене. Природа, чи земля за його вченням є єдиною продуктивною силою, а промисловість та торгівля лише перетворюють та транспортують продукт, створений на землі, і самі не є джерелами вартості. У своїх поглядах він розділяє суспільство на 3 класи: продуктивний, клас власників, та стерильний (безплідний) клас. Продуктивний клас – це той клас, який відтворює, обробляючи територію, багатство нації, покриваючи витрати та потреби за рахунок сільськогосподарських робіт, і щорічно виплачує орендну плату землевласникам. До класу власників входять власники землі та будь-яких значущих виробничих споруд. Безплідний клас складається з усіх громадян, зайнятих у сфері послуг та інших робочих місць, окрім сільського господарства, та чий витрати оплачуються продуктивним класом та класом власників [1].

Знаковими є погляди на сільськогосподарське виробництво сучасника англійської промислової революції Томаса Роберта Мальтуса (1766–1834). У своїй праці від 1798 року «Есе про принцип народонаселення» він формулює свою теорію народонаселення, згідно з якою виробництво продуктів харчування може зростати лише у арифметичній прогресії, а населення у XIX почало стійко зростати у геометричній прогресії, що неминує призводить до голоду [2].

Показовим є те, що хоч Мальтус і був сучасником промислової революції, він не бачив шляхів залучення її досягнень у сільському господарстві, інакше кажучи, в його ідеях екстенсивний розвиток через збільшення площ, що оброблюються, домінує над інтенсивним шляхом розвитку, що мав би своїм інструментом залучення великого промислового капіталу у сільське господарство. Як ми можемо з висоти історії констатувати, ця позиція була помилковою, що показано на рис. 1 – навіть при стрімкому зростанні населення зростання врожайності, застосування добрив та ірригаційних споруд призвели до збільшення вироблення сільськогосподарського продукту на душу населення.

Карл Маркс відводить сільському господарству роль слуги промислового капіталу. «У сфері сільського господарства велика промисловість діє більш революційним чином, знищуючи оплот старого суспільства, «селянина», замінюючи його найманним робітником... Розрив початкових сімейних уз сільського господарства та виробництва, який включав по-дитячому нерозвинену конфігурацію обох, завершується капіталістичним способом виробництва...» [3].

Маркс вказує на невідворотність переходу до товарного виробництва в аграрній сфері для задоволення все зростаючих потреб пролетаріату. Місце під сонцем дано знайти лише землеволодінням, які зможуть досягти вищої ефективності

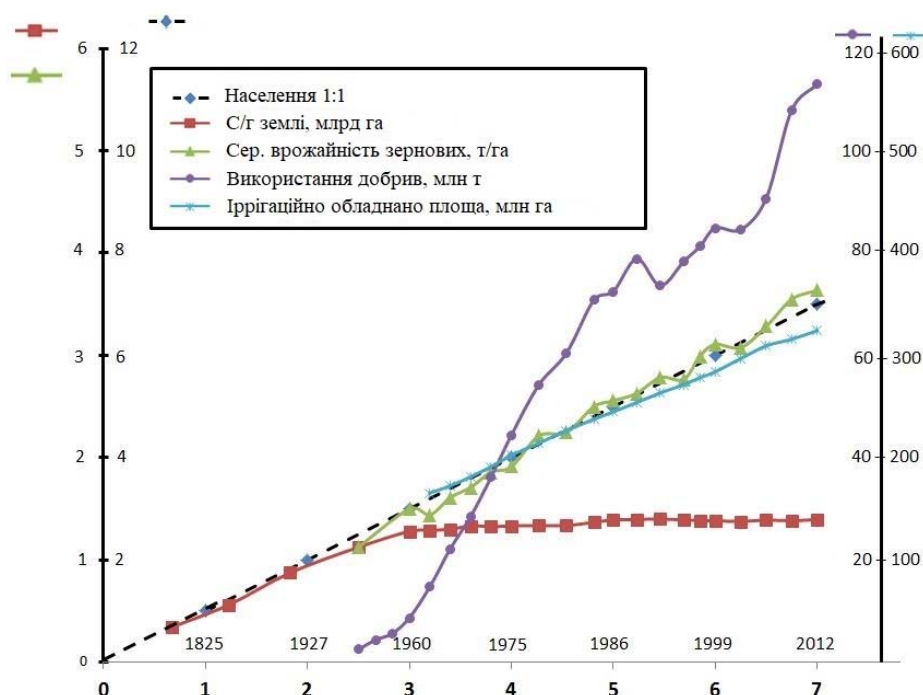

Рис. 1. Співвідношення населення світу (у млрд.) з площами с/г площ

Джерело [15]

праці на своїх угіддях, що нерозривно пов'язане з застосуванням передових механізмів, спеціальних будівель, що неминує породжує формування промислового капіталу у аграрному секторі. З розширенням та зміцненням капіталізму у селі відбувається зростання виробництва та продуктивності, а також трансформації у трудових відносинах. Маркс робить висновок, що сільське господарство починає відігравати підлеглу роль відносно промислового капіталу.

Неокласичний підхід не розглядає теорії вартості праці, структурного аналізу соціальних класів та концепції економічного надлишку. Аналітична структура ґрунтується на факторах виробництва: землі, капіталі та робочій силі (згодом додається підприємницький хист та інформація). Функція неокласичного виробництва структурована мультиплікативно та з повною взаємозамінністю його компонентів: капіталу, праці та землі (природних ресурсів), що не є цілком справедливо до аграрного сектору. Загальна територія ріллі хоч і зростає у довгостроковій перспективі (рис. 2), все ж природним чином обмежена. Таке положення речей підсвічує дещо статичний ординалізм неокласиків, що мислять набором факторів, а не їх історичним розвитком, природнім динамізмом. З іншого боку, у окремий історичний зріз часу ми можемо найбільш чітко побачити вплив прикладеного капіталу на продуктивність праці (capital deepening, про який згадувалось вище). Таким чином, розвиток сільського господарства відбувається за рахунок еволюції факторів виробництва, які взаємозамінні.

Проникнення капіталу у сільське господарство неминує підпорядковує його, трансформуючи у агропромисловий комплекс (АПК). Проникнення промислового капіталу у сільське господарство відбувалося повільніше, ніж у інші сфери людської діяльності. Приймаючи різні форми господарювання (окремі фермерства, кооперативи, колгоспи), у сільськогосподарському секторі нагромадження капіталу врешті-решт вилилось у утворення великих агрохолдингів в часи переважання у світі неоліберальної політики. Реструктуризація сільського господарства завершилася утворенням великих агропромислових компаній у всьому світі - агрохолдингів, які почали контролювати виробництво сільськогосподарських товарів. За своєю господарською сутністю, агрохолдинги – це вертикально інтегровані формування, які здійснюють свою фінансово-господарську діяльність із використанням технологічно пов'язаних бізнес-процесів у сфері виробництва, переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції й продовольства переважно на зовнішніх ринках. На міжнародному рівні на світовому ринку продуктів харчування практично домінують чотири компанії: Cargill, Archer Daniels Company (ADM), Bunge Limited та Louis Dreyfus Group (так звані ABCD). Ці компанії діють узгоджено на міжнародних ринках у вигляді злиттів, асоціацій, поглинань та інших механізмів [4].

У статті «ABCD and beyond: From grain merchants to agricultural value chain managers» Д. Клеп виділяє основні тенденції останніх

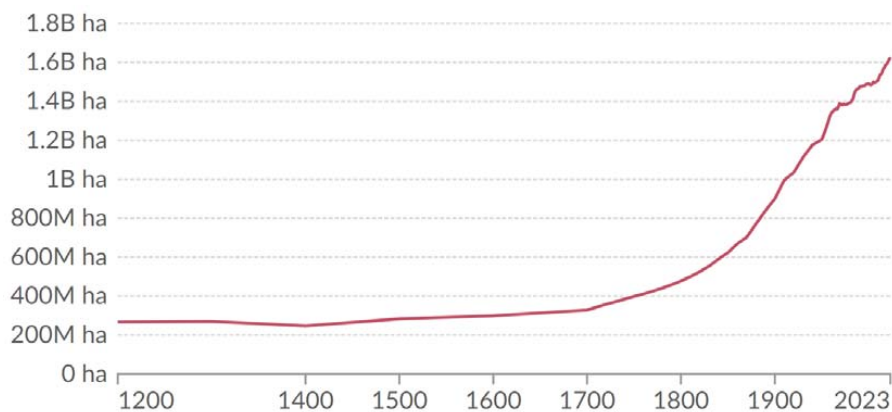

Рис. 2. Загальносвітова площа ріллі (у млрд. га) у 1200–2023 рр.

Джерело: [16]

років у секторі торгівлі сільськогосподарською продукцією:

1. Поява нових великих агрофірм, зокрема у Китаї. Найбільший агрохолдинг Китаю China Oil and Foodstuffs Corporation (COFCO) вже розглядається у найновіших дослідженнях як один зі стовпів світового агротрейдингу, розширюючи тим самим ABCD до «великої п'ятірки» ABCCD.

2. Посилення вертикальної інтеграції, яка почалася ще у 1980-х, призводить до того, що агрохолдинги стають менеджерами цілих ланцюжків створення вартості.

3. Компанії, що торгують сільськогосподарською продукцією також посилили свою горизонтальну інтеграцію, диверсифікуючи свою діяльність за межі виробництва продуктів харчування та сільського господарства до інших секторів.

Ці три тенденції складним чином переплітаються і мають далекосяжні наслідки для дрібних виробників, голоду та навколишнього середовища [5].

Зростання попиту на продукти харчування та сільськогосподарську продукцію з боку країн, що розвиваються привніс фундаментальні зміни у діяльність компаній, які торгують сировинними товарами. Оскільки в останні десятиліття у Китаї зросли доходи, постійно зростає попит на більшу кількість м'ясних та молочних продуктів, що чинить тиск на світові постачання зерна у міру того, як Китай починає шукати постачання за кордоном. Африка також розглядається як нова зона зростання для торговців сировинними товарами, що прагнуть збуту своєї продукції [6].

В останні десятиліття фірми, які торгують сировинними товарами, поглибили та зміцнили свою вертикальну інтеграцію, що почалася у 1980-х роках. Великі фірми відійшли від своєї тенденції зберігати дистанцію від безпосередніх виробників і сільськогосподарських угідь і стали більш тісно пов'язані з виробничими процесами, ніж колись раніше. У той же час вони стали набагато активніше займатися фінансово-інвести-

ційною діяльністю у цьому секторі. Замість простого продажу сільськогосподарської продукції, яку фермери вирішили виробляти самостійно, ці фірми тепер стали обережними менеджерами цілих ланцюжків створення вартості в сільському господарстві. Компанії, які торгують зерном, вважають себе «ініціаторами» постачання зерна і стали центральною ланкою управління у всіх товарних ланцюжках – від володіння землею до постачання ресурсів, консультацій та страхування, ф'ючерсних контрактів, переробки та роздрібною торгівлі. Вони почали брати активну участь у створенні та обслуговуванні інфраструктури зберігання та транспортування, а також фінансувати весь ланцюжок власноруч [7].

Фірми ABCD беззастережно домінують над дрібними виробниками на ринку капітальних ресурсів, не тільки не потребуючи промислових чи аграрних кредитів, а й надаючи їх самостійно. Також через вертикальну інтеграцію і моносонічне положення на більшості ринків досягається перевага у такому факторі виробництва, як земля. Таке ж моносонічне положення мають ці фірми у сільській місцевості відносно робочої сили. Проте найбільш повно виявляється перевага цих гігантів у інформаційному забезпеченні. Ці фірми використовують свою перевагу у забезпеченні доступу до новітньої інформації та даних про ринкові та виробничі умови, щоб займатися діяльністю, яку вони раніше вважали надто ризикованою [8].

Наряду з вертикальною відбувається також активна горизонтальна інтеграція. Трейдери сільськогосподарської продукції почали брати активну участь в енергетичних ринках, як пов'язаних із сільським господарством, таких як ринок біопалива, так і не пов'язаних безпосередньо, таких як ринок нафти. Це зрушення у бік більш горизонтальної бізнес-моделі пов'язаний з більш активною участю компаній у глобальних ланцюжках створення вартості у сільському господарстві у поєднанні з їхніми фінансовими операціями, що

збільшило їхню потребу працювати на нез'язаних ринках у цілях хеджування та спекуляцій. ADM, наприклад, стала великим інвестором у виробництво етанолу з кукурудзи, у той час як Cargill більш активно інвестувала у нафтову промисловість. І Cargill, і ADM займаються виробництвом пластмас, фарб та покриттів, судноплавством, металами та промисловими хімікатами. Louis Dreyfus займається не тільки торгівлею сировинними товарами, а також управлінням активами, нерухомістю та лісовим господарством. Більш широкий спектр конкурентів з торгівлі сировинними товарами, таких як Glencore Xtrata, яка лише нещодавно значною мірою диверсифікувала свою діяльність від енергетики та видобутку корисних копалин до сільського господарства, підштовхнула традиційних торговців сільськогосподарською продукцією до диверсифікації в інші види діяльності, щоб аналогічно хеджувати свої ризики в різних сферах.

Домінування та підпорядкування агрохолдингами невеликих виробників та фермерів проявляється у трьох основних сценаріях:

1. Класична вертикальна інтеграція, при якій материнська компанія акумулює контрольний пакет акцій невеликої фірми (дочірньої компанії), залишаючи їй певну частину акцій, частину прибутку та виробничі потужності, але встановлюючи керівництво над виробничим процесом.

2. Придбання найбільш придатної сільськогосподарської землі (здебільшого з якостями монопольної ренти) з подальшим створенням компаній на ній. Створення компаній втім необов'язкове, а землі інколи використовується як інструмент економічного тиску на малі підприємства (наприклад, викуп лише найбільш цінної з господарської сторони частини фонду земель) для реалізації інших сценаріїв.

3. Укладання нерівних договорів на придбання сировини у виробників для подальшої переробки. Використовуючи своє по суті моносонічне положення, холдинги дуже часто змушують малих виробників продавати свій продукт лише їм, подекуди диктуючи що і як для них треба виростити. Через те, що у такому випадку підпорядкування є економічним, а не юридичним, реальна вартість активів великих холдингів залишається питанням дискусійним і залишає простір для податкових оптимізацій та недоотримання державами корпоративних податків, а також обходити антимонопольне законодавство.

Фірми, які торгують сировинними товарами, формують ринки за допомогою різних стратегій: вони формують суспільний дискурс про свою роль у питаннях продовольства та сільського господарства; вони лобіюють уряди щодо політики, яка може вплинути на їхній бізнес; і вони мають величезну структурну владу, яка дозволяє їм диктувати ціни, з одного боку, та встановлювати

стандарты, з іншого. Домінування цих фірм має важливі наслідки для засобів для існування дрібних сільськогосподарських виробників. Ведуться суперечки щодо фінансової діяльності компаній, що торгують сировинними товарами, та її зв'язку з ширшою тенденцією волатильності цін на продовольство, яка переслідує світові сільськогосподарські ринки. Спекуляції цінами на продовольство вплинули на голод у світі, оскільки зростання цін зробило продовольство недоступним для найбідніших верств населення світу. Агрохолдинги стверджують, що вони просто хеджують ситуацію, коли працюють на ф'ючерних ринках, купують та продають похідні фінансові інструменти, але на практиці практично неможливо відрізнити хеджування від спекуляцій [9].

Війна в Україні та зростання геополітичної напруженості збільшили ризики порушення продуктового забезпечення вразливих верств населення світу. У 2022 порівняно з 2021 роком населення Землі за оцінками зросло на 63 мільйони, при чому кількість людей, що недоїдають зросла на 40 мільйонів осіб. За оцінками, кожне зростання ціни харчових продуктів на 1% призводить до того, що за межею бідності опиняються до 10 мільйонів людей [10].

У своїй праці «Hungry for profits» від 2024 року В.Кізебрінк та М.Хітланд досліджують найбільші агрохолдинги у розрізі «Великої п'ятірки» – Cargill, Archer Daniels Company (ADM), Bunge Limited та Louis Dreyfus Group та COFCO [11]. Сукупна земля лише у безпосередній власності «Великої п'ятірки» перевищує 1 мільйон гектарів, що більше за всю рілля Нідерландів. За даними Mighty Earth's Soy & Cattle Deforestation Tracker, Bunge, Cargill, COFCO, ADM і LDC спільно відповідальні за принаймні 161 018 гектарів вирубки лісів у своїх ланцюгах постачання сої та великої рогатої худоби лише з березня 2019 року по березень 2021 року [12].

Продуктова криза, що була спричинена спочатку пандемією COVID-19, а згодом повномасштабним вторгненням РФ у Україну, лише зміцнила домінуюче положення «Великої п'ятірки» на ринку. Кожна з цих компаній змогла отримати більший чистий прибуток у 2022 році, аніж у базовому 2016 (рис. 3).

За семирічний період 2016-2022 рр. найменший відносний приріст чистого прибутку (Bunge) склав +116,2%, найбільший (COFCO) + 291,2%. Сукупний чистий прибуток «Великої п'ятірки» з 5,615 млрд дол. США у 2016 р. виріс до 17,123 млрд дол. США у 2022 р. (+204,95%). Традиційно така сфера діяльності, як агропромислове виробництво при досягненні значних масштабів має відносно невисоку маржинальність, проте компанії «Великої п'ятірки» змогли її фактично подвоїти з середнього значення 1,5% у 2016 р. до

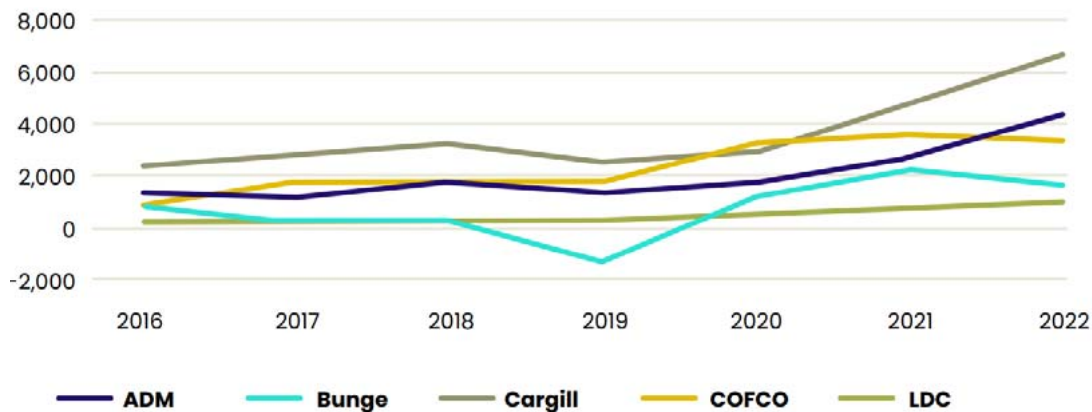

Рис. 3. Динаміка чистого прибутку (млн. дол. США) компаній «Великої п'ятірки» у 2016-2022 рр.

Джерело [11]

2,96% у 2022 р. Знов ж таки, зростання маржинальності відбулося у всіх вищезазначених фірм, найбільше зростання було у ADM на 2,2%, найменше – у Bunge на 0,7% (рис. 4).

Накладаючи ці результати на драматичну ситуацію з продуктовою безпекою у світі, що є справжньою продуктовою кризою, вкрай важливо виділити основні причини домінування великого промислового капіталу у сучасній структурі світового аграрного господарства:

1. Фактична олігополія. «Велика п'ятірка» контролює від 70 до 90 відсотків усієї світової торгівлі зерном, збільшуючи своє представництво у найбільш перспективних ринках (Бразилія, Аргентина, Україна, США) та сільськогосподарських культурах (соя, кукурудза) [13]. Механізм M&A (mergers and acquisitions, тобто злиття та поглинань) дозволив промислового капіталу у цій сфері досягти безпрецедентного рівня централізації.

2. Співпраця. Представники великої п'ятірки виступають не лише конкурентами, але й співінвесторами у підприємствах та стартапах зі спільним капіталом. Періодично виникають судові тяжби у зв'язку з підозрами на недобросовісну конкуренцію відносно дрібніших фірм та ознаки

картельної змови, проте ті штрафи, що подекуди накладаються на ці великі компанії, не є суттєвою перешкодою для подальшого розповсюдження їх впливу.

3. Змога впливати на доступність їжі. Здатність впливати на пропозицію на ринку сільськогосподарських продуктів впливає з можливостей накопичення та зберігання продукції. Сукупна місткість амбарів ADM, Bunge and COFCO більша за річне споживання США, Великої Британії та Туреччини разом узятих [11]. При цьому компанії не надають даних, наскільки ці амбари заповнені. Разом із подібним товарним «запасом міцності» великі гравці представлені прямо чи опосередковано на ф'ючерсних ринках, де через будь-який інформаційний привід, як от війна, теракт чи пандемія, мають змогу отримувати надприбутки від цінової волатильності на товари.

4. Вертикальна інтеграція. Домінування над майже усім ланцюгом створення вартості дає агрогігантам величезні інструменти контролю (кредити фермерам, стандартизація продукту, обробка, логістика). Саме фірми ABCCD є фактичним уособленням фрази «від ферми до столу». Подібна роль «великого оператора» надає агрохолдин-

Маржинальність (%)	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ADM	2.1%	2.0%	2.8%	2.2%	2.8%	3.2%	4.3%
Bunge	1.8%	0.5%	0.5%	-3.2%	2.8%	3.7%	2.5%
Cargill ¹²¹	2.2%	2.6%	2.8%	2.3%	2.6%	3.7%	4.1%
COFCO	0.8%	1.5%	1.9%	1.7%	2.9%	2.4%	2.2%
LDC	0.8%	0.8%	1.0%	0.7%	1.1%	1.4%	1.7%
Average	1.50%	1.44%	1.78%	1.74% ¹²²	2.44%	2.88%	2.96%

Рис. 4. Динаміка маржинальності компаній «Великої п'ятірки» у 2016-2022 рр.

Джерело [11]

гам абсолютну перевагу в інформації, а їх розмір дозволяє реалізовувати різноманітні стратегії розподілу та збуту.

Розгляд причин панівного становища компанії ABCCD наштовхує економістів та уряди на питання – як привести у відповідність фінансове та господарське становище агрохолдингів, що наразі перебувають на історично максимальному рівні прибутковості, та ситуацію з продуктовою безпекою у світі, що наразі має тенденцію до погіршення. Зважаючи на це доцільними могли бути б стати наступні кроки:

Приведення звітності компаній, їх юридичної форми до загальновизнаної норми, наприклад, акціонерні фірми, чиї акції представлені на Нью-Йоркській фондовій біржі мають подавати строго регламентовану щоквартальну звітність. Також для реалізації антимонопольних заходів першочерговим не є обмеження олігополій як таке, що вже законодавчо давно існує у більшості країн та міжнародних організацій, а справедливе визначення обсягу діяльності і впливу агрохолдингів.

Розглядати заборону мати контрольний пакет акцій чи більшість у правах власності для агрохолдингів сумарно, тобто якщо сумарна частка компаній на ринку створює ситуації монополії, то сукупна сумарна частка таких компаній у новостворених господарчих підприємствах не має перевищувати 50%.

Обов'язковість періодичної звітності у натуральних величинах. Мова в першу чергу йде про запаси у амбарах. Є підстави вважати, що сукупний обсяг продуктів у зберіганні ABCCD має значні можливості для покриття негативних подій на ринку. Втім, такий сценарій можливий лише за умови надання продуктам харчування особливої, «стратегічної» ролі, в іншому разі підприємства будуть просто діяти в своїх інтересах, посилячись на комерційну таємницю. У такому випадку урядам держав слід ввести певного роду стабілізаційні амбари співставних розмірів з оновлюваним рівнем запасів.

Ключовою умовою для зупинення процесу підпорядкування промисловим капіталом сфери агропромислового виробництва є вибивання «наріжного каменя» цього процесу – припинення (чи хоча б сповільнення) інтеграції окремого фермера у ланцюжки вартості агрохолдингів. Держави та міжнародні установи мають взяти лідерство у сфері надання фермерського кредиту, надавати певні податкові та соціальні пільги саме окремим невеликим підприємствам. Стратегія створення агропромислових кооперативів могла б стати альтернативою для фермера з точки зору підпорядкування промисловому капіталу. Втім, слід чітко встановити логічний закон, який блискуче вивів М.І. Туган-Барановський у своїй праці «Соціальна природа кооперації» – кооперація є більш при-

йнятною формою господарства з соціальної, екологічної і навіть етичної сторони, проте вона не може бути такою ж ефективною, як велике капіталістичне підприємство [14].

Висновки з проведеного дослідження. Великий промисловий капітал неминує підпорядковує будь-яке виробництво, у тому числі сільськогосподарське. Неоліберальна політична доктрина та тенденція до розвитку ТНК, що утвердилася у світі разом із Третьою промисловою революцією у другій половині ХХ ст. у агропромисловому комплексі вились у домінування агрохолдингів – великих транснаціональних вертикально інтегрованих фірм. Втім, підпорядкування капіталом саме фермерської праці носить унікальний характер – й донині фермер не позбавлений свого головного засобу праці – землі. Але на місце прямого підпорядкування робітника фабрикою, у розрізі сільського господарства мова йде про підпорядкування економічне. Сучасним агрохолдингам подекуди немає жодного сенсу інтегрувати землі чи фермерства у свої структури офіційно. Використовуючи свої розміри, перевагу у інформації, кредиту, логістиці, великий капітал приходять до фермера у вигляді монополістичного покупця і нав'язує свої умови до складу, обсягу та ціни виробленої фермером продукції. Агрохолдинги групи ABCCD разом займають до 90% ринку аготрейдингу і цим створюють безпрецедентні ризики для світової продовольчої безпеки. Втім, фермер у наші часи ще має можливості для більш рівноправного існування пліч-о-пліч з агрогігантами. Саме у реалізації цих можливостей наразі полягає основна задача світової агропромислової політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лісовицький В.М. Історія економічних вчень: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. М-во освіти і науки України. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 19 с.
2. Malthus T.R. An Essay on the Principle of Population, 1798, London: Oxford University, 180 с.
3. Маркс К. Капітал. Ред. 1996 р., Сан Паоло, 133 с.
4. Jennifer Clapp ABCD and beyond: From grain merchants to agricultural value chain managers. UWSpace. 2015. URL: <http://hdl.handle.net/10012/11493>
5. Blas J. (2013b). Commodities: Destination Africa. Financial Times.
6. Murphy, S., Burch, D., & Clapp, J. Cereal secrets: The world's largest grain traders and global agriculture. Oxfam International. 2012.
7. Blas J. (2013a, April 15). Tougher times for trading titans. Financial Times.
8. Worthy M. Broken markets: How financial market regulation can help prevent another global food crisis. World Development Movement. 2011.
9. Meyer, G. (2014a, June 20). US commodities regulator wrestles with hedgers and speculators. Financial Times.).

10. "Global impact of the war in Ukraine: Billions of people face the greatest cost-of-living crisis in a generation", UN Global Crisis Response Group on Food, Energy and Finance, June 8, 2022, URL: https://unctad.org/system/files/official-document/un-gcr-ukraine-brief-no-2_en.pdf

11. Vincent Kiezebrink, Maarten Hietland: Hungry for profits, 2024. URL: <https://www.somo.nl/hungry-for-profits/>

12. Soy and Cattle Tracker," Mighty Earth, August 3, 2021. URL: <https://www.mightyearth.org/soy-and-cattle-tracker/>

13. Fiona Harvey, "Record profits for grain firms amid food crisis prompt calls for windfall tax," The Guardian, August 23, 2022. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2022/aug/23/record-profits-grain-firms-food-crisis-calls-windfall-tax>

14. Туган-Барановський М.І. (1916). Соціальні основи кооперації. 3-є вид., 1989, Економіка, 495 с.

15. Ewans L.T. Feeding the ten billion: Plants, Population and Growth, 1998, Cambridge University Press, доповнено даними з FAOSTAT.

16. Проект HYDE 3.3. Утрехтського університету. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/global-cropland?facet=metric>

REFERENCES:

1. Lisovytskyi V.M. (2004) Istoriiia ekonomichnykh vchen: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [History of economic teachings: Study guide for students of higher educational institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv: Center of educational literature, 19 p.

2. Malthus T.R. An Essay on the Principle of Population, 1798, London: Oxford University, 180 p.

3. Marks K. Capital. Ed. 1996, San Paolo, 133 p.

4. Jennifer Clapp (2015). ABCD and beyond: From grain merchants to agricultural value chain managers. UWSpace. Available at: <http://hdl.handle.net/10012/11493>

5. Blas, J. (2013b). Commodities: Destination Africa. Financial Times.

6. Murphy, S., Burch, D., & Clapp, J. (2012). Cereal secrets: The world's largest grain traders and global agriculture. Oxfam International.

7. Blas, J. (2013a, April 15). Tougher times for trading titans. Financial Times.

8. Worthy, M. (2011). Broken markets: How financial market regulation can help prevent another global food crisis. World Development Movement.

9. Meyer, G. (2014a, June 20). US commodities regulator wrestles with hedgers and speculators. Financial Times.

10. "Global impact of the war in Ukraine: Billions of people face the greatest cost-of-living crisis in a generation", UN Global Crisis Response Group on Food, Energy and Finance, June 8, 2022. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/un-gcr-ukraine-brief-no-2_en.pdf

11. Vincent Kiezebrink, Maarten Hietland: Hungry for profits, 2024. Available at: <https://www.somo.nl/hungry-for-profits/>

12. Soy and Cattle Tracker," Mighty Earth, August 3, 2021. Available at: <https://www.mightyearth.org/soy-and-cattle-tracker/>

13. Fiona Harvey, "Record profits for grain firms amid food crisis prompt calls for windfall tax," The Guardian, August 23, 2022. Available at: <https://www.theguardian.com/environment/2022/aug/23/record-profits-grain-firms-food-crisis-calls-windfall-tax>

14. Tugan-Baranovsky M.I. (1916). Sotsialni osnovy kooperatsii [Social foundations of cooperation]. 3rd ed., 1989, Economics, 495 p.

15. Evans L.T. Feeding the ten billion: Plants, Population and Growth, 1998, Cambridge University Press, supplemented with data from FAOSTAT.

16. Project HYDE 3.3. Utrecht University. Available at: <https://ourworldindata.org/grapher/global-cropland?facet=metric>